

Fågelfors kyrkogård

Fågelfors församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
FÅGELFORS KYRKOÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	12
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	21
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har sätts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland (dessutom troligen delar av nuvarande Kanada). Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydskanandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Varend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohäradslagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärgning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdats att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Varend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Varend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domkapitel bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie domkapitel upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Møre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetå, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Møre, Södra Møre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt.

Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

Växjö stift omfattar cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

FÅGELFORS KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Stora Klobo 1:181, Fågelfors socken, Högsby kommun, Handbörd härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1886: 1276 inv, 1898: 1410 inv, 1957: 1283 inv, 1966: 1141 inv, 2004: 727

Kyrkomiljön

Fågelfors kyrka är uppförd på en mindre höjdrygg intill Klobosjön. I norra utkanten av Fågelfors samhälle. Strax norr om kyrkan rinner Nötån, en biflod till Emån, fram. Omedelbart utanför kyrkogårdens västra begränsning går vägen genom Fågelfors samhälle. På kyrkogårdens norra del ligger bårhuset. Sydväst utanför kyrkogården ligger två rödmålade träbyggnader som rymmer förråd och personalutrymmen för kyrkovaktmästaren samt även toalett för besökare. Före 1950 låg de gamla kyrkstallarna på den södra sidan om kyrkan. De revs i samband med att kyrkogården behövde utökas åt söder.

Kyrkan

Fågelfors kyrka uppfördes under åren 1884-85 efter en ritning av arkitekt F. G. A. Dahl och invigdes den 11 oktober 1885. Marken där kyrkan skulle ligga var skänkt av bönderna i Stora Klobo. Kyrkan utgörs av ett enskeppigt långhus med ett torn i väster. I norr och söder finns på mitten av långhuset utbyggda utgångspartier. År 1962 utfördes en genomgripande renovering och ombyggnad varvid absiden med den gamla sakristian införlivades med kyrkans kor och en ny sakristia inreddes i en tillbyggnad på långhusets norra sida. Tillbyggnaden inrymmer också en källare med bl a pannrum och toalett samt i våningen över sakristian ett samlingsrum med plats för förvaring av bl a textilier. Läktarunderbyggnaden med förrådsrum mot söder och uppehållsrum mot norr är samtida med ombyggnaden av koret. Altartavlan är från 1905. Storklockan som hänger i tornet är gjuten 1469 och har tidigare tillhört S:ta Katarina klosterkyrka i Visby. Även lillklockan är sannolikt medeltida.

Kyrkogårdens historik

Fågelfors kyrkogård anlades samtidigt med det att kyrkan uppfördes i slutet av 1800-talet. Marken till kyrkogården skänktes av bönderna i Stora Klobo. I samband med att kyrkogården anlades iordningställdes troligen familjen Ekströmmers familjegravplats precis öster om koret.

På ett fotografi från slutet av 1800-talet ser kyrkan ut att ha inhägnats av en vanlig gårdsgård och av kyrkogården ser man ingenting.

Ytterligare ett fotografi som bör vara taget kring förra sekelskiftet visar kyrkan och delar av kyrkogården från sydost. Närmast kyrkan i sydväst syns flera höga, stående vårdar av svart granit och sannolikt var gravplatserna grusbelagda. På den sydöstra delen såg kyrkogården mer ängslik ut och där fanns ett fåtal vårdar av sten men ett stort antal korsformade trävårdar. Tätt stående enkla gravvårdar av trä är typiska, i den här länsdelen, för linjegravsområden vid 1900-talets början. Större delen av Fågelfors kyrkogård utnyttjades till allmänna gravplatser under första hälften av 1900-talet. Bilden visar att det på flera av tråkorsen hängde det så kallade pärlkransar. Kransarna tillverkades i södra Europa och importerades till Sverige. De var gjorda av svarta glaspärlor uppträdde på ståltråd. Under ett hölje i mitten av kransen fanns en bild av den lidande Kristus, en ängel eller någon annan religiös symbol. Pärlkransarna bars framför kistan vid begravningen och fick sedan ligga på graven tills ståltråden rostade sönder. I samband med andra världskriget försvann det svenska bruket av pärlkransar. På bilden ser

man också att ett antal träd var planterade på kyrkogården. År 1918 dog 35 sockenbor i spanska sjukan och de begravdes sannolikt på Fågelfors kyrkogård.

En flygbild från 1935 visar att i stort sätt alla trävårdarna på den södra sidan av kyrkan tagits bort och endast ett fåtal vårdar av sten går att urskilja i den sydöstra delen. Ett fåtal gravplatser var grusbelagda och något fler markerades med murgrönskullar. I kvarter I var merparten av gravplatserna vid den här tiden grusbelagda och avgränsade med stenramar. En del hade murgrönskullar och vissa hade omgärdningar i form av små låga häckar. I fotografiets högra hörn utanför kyrkogården syns taket av två byggnader. Detta måste vara de gamla kyrkstallarna. Kyrkogårdens sydöstra gräns utgörs av en häck.

Runt år 1940-gjordes en uppordning i kvarter III. Nu gjordes nya begravningar i allmänna linjen i kvarteret och de går att följa från 1941 fram till 1951. Gravraderna blev raka med rygghäckar mellan raderna.

År 1942 ritades ett förslag på bårhus av Arre Essén. Bårhuset uppfördes, 1943, som ett suturänghus mellan tredje och fjärde kvarteret på kyrkogårdens norra del. Huset byggdes i tegel och putsades utvändigt. Taket skulle enligt förslaget vara av svarttjärat tegel och dörren av furu.

På ett ytterligare ett flygfotografi, från 1950, syns delar av kyrkogården även norr om kyrkan. Här syns mindre gravplatser som omgärdas av små låga häckar. På södra sidan såg Kvarter I fortfarande likadant ut med grusade gravplatser och grusade gångar mellan gravraderna. I kvarter II hade det vid den här tiden planterats låga häckar, i nord-sydlig riktning, och grusbelagda gravplatser syns längst i öster. Bårhuset skymtar vitkalkat på den norra sidan av kyrkan. Utanför kyrkogårdsmuren i väster gick vid den här tidpunkten en väg. Kyrkogårdsavgränsningen markerades av ett enkelt staket i den västra och den sydvästra delen.

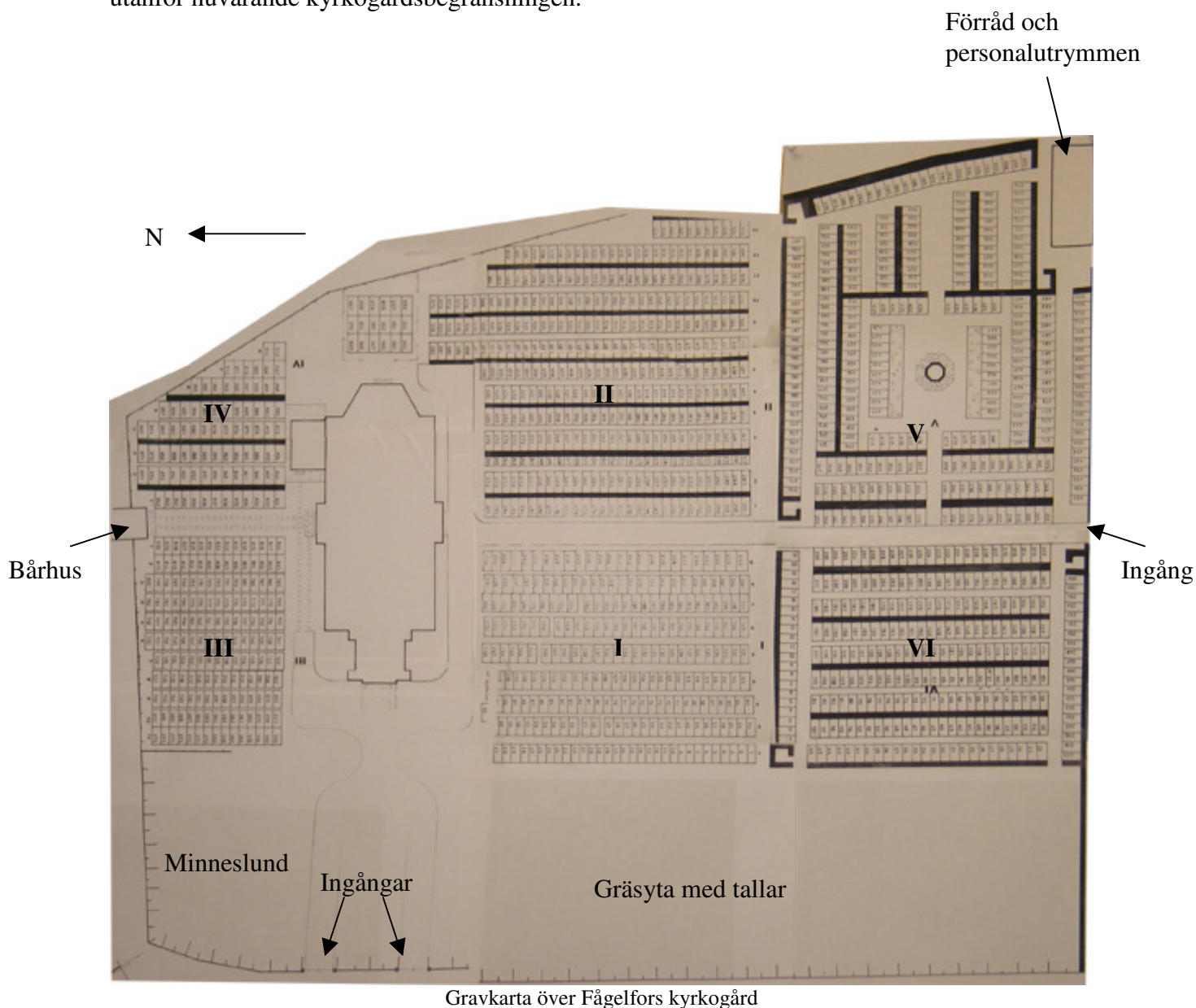
År 1956 påbörjades utvidgningen av kyrkogården åt söder. Ritningarna upprättades av arkitekterna Reed Andersson och Arne Delborn, Kalmar. Samtidigt gjordes en omläggning av de äldre gravkvarteren. På skissen till utvidgningen och omläggningen är det utmärkt gångar i kvarter I och II. Dessa gångar finns inte idag liksom planen av den nya delen inte helt följer den form som dagens kyrkogård har då inte hela kvarter VI tagits i bruk.

På ett flygfotografi från 1964 syns den nya kyrkogården söder om den gamla. Vägen som tidigare gick precis utanför kyrkogårdsmuren i väster har tagits bort och i stället användes dagens landsväg vilket gjorde att kyrkogården blev något större även åt väster. Kyrkogården omgärdades i väster och norr av en låg stenmur och två grusade gångar ledde fram till kyrkans vapenhus.

År 1969 upprättades en gravkarta av trädgårdsarkitekt Harry Kolsby. Gravkartan följer dagens utseende på kyrkogården utom i kvarter VI där förändringar gjorts och alla platser inte planlagts för.

På fotografier från 1974 har Fågelfors kyrkogård genomgått samma förändring som det stora flertalet kyrkogårdar gjorde under 1960- och 70-talet då omgärdningar togs bort och grusade ytor såddes igen med gräs. Flertalet av grusgravarna och grusgångar har såtts igen och omgärdningar har tagits bort. Stenramar syns fortfarande omgärda en del gravplatser. På bilderna norrväst om kyrkan syns ett par träkors med skyltar av metall.

En fastighetsreglering gjordes 1987 och mark tillköptes i väster och sydväst. Kyrkogården omdöptes till Klobo Stora 1:224. År 1997 fick man tillstånd att anlägga en minneslund i slänten av nordvästra hörnet av kyrkogården och 1999 köpte man till en bit mark i sydväst utanför nuvarande kyrkogårdsbegränsningen.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Fågelfors kyrka och kyrkogård ligger på en liten höjd med fin utsikt över Klobosjön. Norr om kyrkogården ringlar Nötån, en biflod till Emån fram. Området sluttar i väster ner mot vägen som går genom Fågelfors samhälle. Gravplatserna finns runt om kyrkan. Intrycket av kyrkogården domineras av uppdelningen mellan de stående höga gravvårdarna, köpegravarna, sydväst om kyrkan och de små enkla gravvårdarna på de allmänna gravplatserna nordväst om kyrkan. Öster om kyrkan finns familjen Ekströmers familjegrav, en stor gravplats omgärdad med ett gjutjärnsstaket och stora silverrenar. Den nya delen i söder inramas av höga tujahäckar och här finns och så en urlund.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas i väster, norr och öster av en mur byggd av sten. Den äldre delen är uppförd av stora huggna granitblock och den del som tillkom på tidigt 1960-tal då kyrkogården förlängdes åt väster är av naturstenar. I söder avgränsas kyrkogården av en hög tujahäck.

Omgärdning från nordväst (KI Fågelfors kyrkog 008)

Ingång i söder (KI Fågelfors kyrkog 025)

Ingångar

I väster finns två ingångar med en plantering emellan. Varje ingång markeras av granit pelare men inga grindar.

I söder finns ytterligare en ingång en dubbelgrind med svartmålade gjutjärnsgrindar och grindstolpar av granit. Grindarna var vid inventeringstillfället borttagna inför vintern.

Vegetation

Trädkrans: Runt om den gamla delen växer det lönnar.

Övrigt: Den nya delen av kyrkogården omgärdades i norr och söder av en tujahäck. Även inne i kvarteren fanns häckar av blå tuja, ölandstok, häckoxbär och måbär som rygghäckar. I öster har spirea planterats på muren. I urlunden finns det nyponbuskar och hängbjörkar. I tujahäcken i söder är det planterat oxelträd. I kanterna mot mittgången i kvarter V och VI är det planterat hängaskar. På grönytan i västra delen av kyrkogården växer det ett antal tallar.
Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Från ingångarna i väster löper två grusgångar fram och förenas till en framför kyrkan. En grusbelagd gång löper längs kyrkans södra sida. I nord-sydlig riktning från den södra ingången fram till kyrkan finns en gång belagd med grus. Norr och öster om kyrkan samt även delvis i kvarter II finns gångar av kalkstensplattor.

Gravvårdstyper

På gamla delen finns varierande typer av gravvårdar. Höga ståendevårdar är vanligast i kyrkogårdens västra del. På kyrkogården finns även liggande vårdar av olika typer. Granit är det vanligaste materialet. Enstaka vårdar är även tillverkade i marmor, kalksten och trä. Ett mindre antal gravvårdar har omgärdningar i form av järnstaket. Många gravvårdar bär klassicerande formdrag. Det kan innebära att själva stenen fått en form som efterliknar ett tempel från antiken, eller att kolonner, lagerkransar och dylikt ingår i motivet. På nya delen är den dominerande typen låga, rektangulära vårdar mestadels i grå granit.

Minneslund

Minneslundan anlades 1997 i kyrkogårdens nordvästra hörn. Lunden är kvadratisk och täcks av en gräsmatta. I mitten finns en sandyta för placering av blomvaser. I lunden växer det tallar och mellan dessa i söder ligger en natursten med inskriptionen "Minneslund".

I väster och norr är björkar planterade och buskar av typen cornus, forsythia, spirea och potentilla. I gränsen mot kvarter III, vilken tidigare utgjorde kyrkogårdens västra gräns, växer det lönnar.

Minneslundan från nordväst (KI Fågelfors kyrkog 010)

Bårhuset uppfört 1943 mellan kvarter III och IV (KI Fågelfors kyrkog 015)

Byggnader

Ett bårhus byggdes 1943 och det är ritat av Arre Essén. Bårhuset uppfördes mellan kvarter III och IV på kyrkogårdens norra del. Byggnaden är vitkalkad med svart tegeltak och en dörr av trä. Det används bara på vintern då det saknar kylanläggning.

Utanför tujahäcken i det sydöstra hörnet ligger två ekonomibyggnader den ena uppförd 1993. Här finns förråd, personalutrymmen för vaktmästaren samt toalett för besökare.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter I

Allmän karaktär

Kvarteret ligger söder om kyrkan och omfattar 256 gravplatser. Det omgärdas i öster och norr av en grusgång. I söder växer en hög tujahäck och i väster är ett naturområde med gräs och tallar innan kyrkogårdsmuren. Kvarteret är ett gammalt köpegravsområde och ger ett ålderdomligt intryck. Extra synligt i kvarteret är de höga, stående, svarta och blankpolerade gravvårdarna. Tiden som grusgravsområde är märkbar genom bevarade stenramar samt två grusbelagda gravplatser. I övrigt är hela kvarteret insått med gräs. Alla vårdar är vända mot öster.

Tidstypiska vårdar från tidigt 1900-tal i kvarter I (KI Fågelfors kyrkog 052)

Liggande vård, kvarter I (KI Fågelfors kyrkog 047)

Översikt över kvarter I från nordost (KI Fågelfors kyrkog 036)

Gravplats med omgärdning av sten och järn, kvarter I. Notera kvarterets enhetlighet (KI Fågelfors kyrkog 048)

Gravvårdstyper

De dominerande gravvårdstyperna är höga stående stenar företrädesvis i svart granit. Röd och grå granit liksom marmor och kalksten uppträder i ett mindre antal. Många gravvårdar bär klassicerande formspråk. Två av gravplatserna är grusbelagda varav en är Carl-Emil Petterssons familjegrav. Gravplatsen omgärdas av ett järnstaket med stolpar av grå granit. Den äldsta vårderna i kvarteret är från 1890 och den yngsta från 1982. Kvarteret användes framförallt från 1890- och fram till 1920-talet. I kvarteret är det vanligt att yrkestitlar anges på vårdarna. Titlar som finns är hemmansägaren, snickaren, byggmästaren, nämndemannen, musiksergeanten, smedmästaren, lantbrukaren, barnmorskan, rusthållaren, handlaren, skräddarmästaren, kyrkovården och arbetaren.

På övervägande delen av gravvårdarna anges den dödes hemort.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter I anlades i samband med kyrkogårdens tillkomst som ett köpegravsområde. Dess placering samt de påkostade äldre gravvårdarna tyder på att här begravdes samhällets över- och medelklass i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Gravplatserna har tidigare varit belagda med grus och många har varit omgivna av stenramar och/eller häckar. Under 1900-

talets senare hälft har i stort sätt hela området sått in med gräs. Kvarterets äldre karaktär bör bevaras och de spår av kvarterets historia som grusgravar och stenramar utgör bör sparas. Flera av gravvårdarna har ett lokal- och personhistoriskt värde för socknen och församlingen. Gamla gravvårdar kan återanvändas av familjemedlemmar eller nya gravrättsinnehavare genom att man vänder på vårderna och gör en ny inskription på den forna baksidan.

Granitvård med urna från 1911 i kvarter I (KI Fågelfors kyrkog 060)

Sköldformad granitvård i kvarter I (KI Fågelfors kyrkog 065)

Kvarter II

Allmän karaktär

Kvarteret ligger söder om kyrkan och omfattar enligt gravkartan 399 gravplatser. Kvarteret avgränsas i söder av en tujahäck, i väster och norr av en grusgång och i öster av kyrkogårdsmuren. Hela kvarteret är insått med gräs. Vårdarna i kvarteret är vända mot öster och väster. I kvarteret finns både påkostade köpegravar och allmänna gravar. Intrycket av kvarteret är låga rektangulära vårdar men också en del mycket påkostade framförallt material. Mest iögonfallande är en gravvård strax öster om kyrkan. Ett gjutjärnsstaket omgärdar familjen Ekströmers gravplats och innanför staketet finns sju höga silverrenar och i ena hörnet är ett träd planterat. Ytan är besädd med gräs men har tidigare varit grusbelagd. Längst i öster står en hög vård av granit och en lite mindre. Framför dessa ligger en stor blankpolerad häll i grå granit och till höger om den samma finns två mindre vårdar.

Översikt över kvarter II från nordväst (KI Fågelfors kyrkog 040)

Linjegravvårdar i kvarter II (KI Fågelfors kyrkog 070)

Gravvårdstyper

Kvarter II består av sju rader av ryggställda gravvårdar med rygghäckar av måbär mellan raderna. Kvarteret domineras av stående låga gravvårdar med klassicistiska drag så som tempellika gavelpartier och pelare. Materialet är främst grå och svart granit men även röd granit förekommer. Ett 10-tal vårdar är tillverkade i marmor. Mellan i stort sätt varje gravplats är det planterat en kort buxbomhäck. Den äldsta vården är från år 1885 och den yngsta är daterad till 2003. Vårdar från 1940- och 50-tal dominerar. Delar av den allmänna linjen, från 1939-51, går fortfarande att följa i kvarteret. Den dödes yrkestitel finns på ett mindre antal av vårdarna. Titlar som finns är f d fjärdingsman, maskinisten, f d byggmästare, verkstadsförmannen, skogsvaktaren, snickaren, maskinsnickaren, grundläggaren, hemmansägaren, lantbrukaren, nämndemannen, smeden, handelsträdgårdsmästaren, disponenten, kusken, kyrkvärden och mjölnaren.

Klassicistiska vårdar i kvarter II (KI Fågelfors kyrkog 081)

Familjen Johan Melcher Ekströmers gravplats precis öster om koret (KI Fågelfors kyrkog 089)

Övrigt

I kvarteret finns Johan Melcher Ekströmers gravvård. Han köpte Fogelfors bruk 1875 av Bille Brahe. Han lade ner bruket strax därefter och satsade istället på träindustrin. Dörrar, fönster och golvträ exporterades utomlands och var länge huvudprodukten vid Fogelfors bruk. Gravplatsen iordningställdes sannolikt samtidigt med att kyrkan och kyrkogården stod färdiga 1885.

Kulturhistorisk bedömning

På slutet av 1800-talet och början av 1900-talet utgjorde kvarter II till största delen område för allmänna gravar. I slutet av 1930-talet uppordnades kvarteret, äldre trävårdar togs bort och nya allmänna gravar anlades i raka rader. Från 1939 fram till 1951 användes delar av kvarteret till linjegravar. Detta går att följa genom de mindre enklare gravvårdarna. Anmärkningsvärt är det stora antalet vårdar av marmor i kvarteret. Att både köpta och allmänna gravplatser finns i kvarteret berättar om sociala skillnader i samhället och har därmed ett socialhistoriskt värde. Gjutjärnsstaketet bör föras in på församlingens inventarieförteckning.

Kvarter III

Allmän karaktär

Kvarteret ligger norr om kyrkan och består enligt gravkartan av 154 gravplatser. Kvarteret gränsar i väster mot minneslunden och de lönnar som tidigare utgjorde den västra kyrkogårdsbegränsningen. I norr är kyrkogårdsmuren gräns och i öster är en gräsyta mot kvarter IV. I söder finns kyrkan och delvis en grusbelagd gång. I kvarter III är ett linjegravskvarter från 1920-30-talet. Kvarteret har tagits i bruk från det sydöstra hörnet och det går sedan att följa linjen väster ut. Alla vårdar är vända mot öster. Hela området är besått med gräs.

Översikt över kvarter III från nordöst (KI Fågelfors kyrkog 096)

Tidstypisk gravvård från 1932 i allmänna linjen, kvarter III (KI Fågelfors kyrkog 107)

Gravvårdstyper

Majoriteten av gravvårdarna är små, enkla liggande eller stående vårdar. Materialet är företrädesvis svart granit, men ett fåtal i grå och även röd granit förekommer. Två av vårdarna är kors i trä med skyltar av plåt. Det går inte att läsa vad som står på skyltarna utan uppgifterna fick hämtas ur församlingens gravböcker. Den ena träkorset är rest över Lena Sopia Petersson från Ljusholm begravd år 1920 och det andra över Johan Erik Karlsson, från Notebro, död 1921. På ungefär hälften av gravvårdarna anges den dödes hemort. Yrkestitel anges endast på tre av vårdarna. De titlar som förkommer är hemmansägaren, skomakaren och mjölnaren.

Enkel korsformad linjegravvård från 1927 i kvarter III (KI Fågelfors kyrkog 106)

Trävård över Johan Erik Karlsson död 1921, i kvarter III (KI Fågelfors kyrkog 100)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter III anlades tidigt som ett linjegravsområde och är fortfarande ett välbevarat sådant. Vid den här tiden var det vanligt att placera köpta gravplatser i en ram utanför linjegravarna. Så har man dock inte gjort här. Kvarteret har brukats under 1920- och 30-talet och linjen går att följa från öster till väster. Här har man, med tiden tillåtit, make eller maka att begravas på samma plats. Bruket med allmänna gravar eller linjegravar var tidigare ett självklart inslag på kyrkogårdarna. Det är därför viktigt för kyrkogårdens historia att en del av området långvarigt bevaras. Man kan kanske välja att behålla den äldsta raden av linjegravvårdarna. Så långt som möjligt bör man låta gravvårdarna stå kvar. De två träkors som finns kvar bör vårdas så att dess livslängds förlängs så långt som möjligt. Vid ett fortsatt bruk av området bör gravvårdarna försöka anpassas i storlek och utformning till den ålderdomliga karaktären. Gamla gravvårdar kan återanvändas av familjemedlemmar eller nya gravrättsinnehavare genom att man vänder på stenen och en ny inskription görs på den forna baksidan.

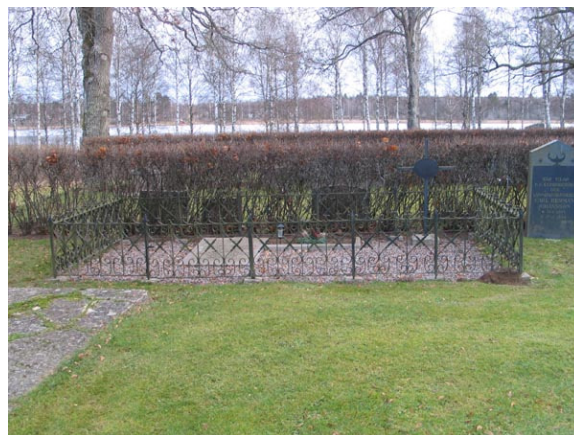
Kvarter IV

Allmän karaktär

Kvarter IV är beläget i kyrkogårdens nordöstra hörn och avgränsas i norr och öster av kyrkogårdsmuren. I söder står kyrkan och i väster är en yta insådd med gräs mellan kvarter III och IV. Mellan kvarter III och IV finns bårhuset uppfört som ett suturänghus. I kvarteret finns enligt gravkartan cirka 50 gravplatser. De består av tre rader ryggställda gravvårdar. Mellan raderna är det rygghäckar av oxbär. En av gravplatserna är fortfarande täckt av grus medan resten av området består av gräsmatta. Gravvårdarna är vända mot öster och väster.

Översikt över del av kvarter IV från sydväst (KI Fågelfors kyrkog 043)

Smidesvård i kvarter IV (KI Fågelfors kyrkog 116)

Gravvårdstyper

Det som utmärker kvarteret är den stora variationen av gravvårdar. Här finns enstaka små enkla vårdar i svart granit. Enstaka breda låga vårdar från 1930-talet finns samt höga, stående vårdar från 1920- och 30-talet. Vårdarna är företrädesvis av svart granit men även grå eller röd förekommer. En vård är av kalksten och en av marmor. En av gravarna omgärdas av ett smidesstaket och gravplatsen är grusbelagd. Den tidigaste vården, ett kors i järn, står innanför smidesstaketet och är från 1918. Majoriteten av vårdar är från 1930-talet. Den yngsta vården är en sarkofag från 1963. På ett mindre antal vårdar uppges den dödes yrkestitel. Vanligast förekommande är hemmansägaren. Övriga titlar som finns är kyrkoherden och läroverksadjunkten, kyrkvården, komministern, folkskolläraren och mjölnaren. Den dödes hemort anges på en mindre del av vårdarna.

Ovanlig gravvård i granit (KI Fågelfors kyrkog 126)

Sarkofag från 1963 (KI Fågelfors kyrkog 128)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret iordningställdes som köpegravskvarter på 1930-talet och är ett mycket litet kvarter i kyrkogårdens nordöstra hörn. Det utmärks av en stor variation av gravvårdar. Smidesstaketet liksom korset av järn bör föras in på församlingens inventarieförteckning. Hos enskilda vårdar finns ett konsthistoriskt och hantverksmässigt värde.

Kvarter V och VI

Allmän karaktär

Översikt över del av kvarter V från sydöst (KI Fågelfors kyrkog 141)

Översikt över kvarter VI från sydväst (KI Fågelfors kyrkog 160)

Kvarteren V och VI tillkom vid utvidgningen år 1957 i kyrkogårdens södra del. Kvarteren rymmer enligt gravkartan 330 respektive 256 gravplatser. Höga tujahäckar avgränsar kvarteret i norr och söder. I öster är kyrkogårdsmuren, på vilken det växer spirea, och i väster är en stor gräsyta innan kyrkogårdsmuren avgränsar området. I mitten av kvarter V är en urlund. I kvarteren har tuja, häckoxbär samt ölandstok används som rygghäckar. Kvarter V togs i bruk 1961 och den första som gravläggningen i urlunden görs 1980. Kvarter VI tas i bruk år 1976. Kvarter VI har bara delvis tagits i bruk. Gravvårdarna är vända mot norr, söder, öster och väster. Båda kvarteren är insådda med gräs.

Gravvårdstyper

Kvarteren domineras av stående låga gravvårdar. Materialet är främst grå granit men även röd och svart granit förekommer. I urlunden är ungefär hälften av gravvårdarna liggande vårdar. På ett mindre antal gravvårdar anges den dödes yrkestitel. Titlar som förekommer är kyrkvaktaren, kyrkvärden, hemmansägaren, f d fjärdingsmannen, maskinsnickare, trotjänarinnan, murare, installatör, lantbrukare, sjömannen och mjölnaren. Den dödes hemort anges relativt ofta på gravvården.

Övrigt

I urlunden finns det en uppmurad åttkantig brunn av röd kalksten som folk brukar kasta pengar i.

Tidstypisk vård i kvarter V (KI Fågelfors kyrkog 142)

Liggande vårdar i röd granit i urlunden, kvarter V (KI Fågelfors kyrkog 145)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren tillkom vid utvidgningen av kyrkogården 1957 och är typiska för tiden från 1950-talet och framåt. Karaktären är enhetliga med låga stående vårdar i ryggställda rader. Kvarter V och VI utgör en representant för det sena 1900-talets anläggningsstil på kyrkogårdar. Kvarteren bör brukas enligt den plan som finns för området.

Korsformad vård i kvarter V (KI Fågelfors kyrkog 137) Modern vård i kvarter VI (KI Fågelfors kyrkog 134)

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

Fågelfors kyrkogård ligger vackert på en höjd på Klobosjöns västra del i utkanten av Fågelfors samhälle. Kyrkan, bårhuset och kyrkogården ger sammantaget en värdefull kulturmiljö.

På Fågelfors kyrkogård har sockenborna begravts sedan slutet av 1800-talet. En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgearbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av gravvårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-, gårdsnamn. På Fågelfors kyrkogård finns titlar som, hemmansägaren, lantbrukaren, nämndemannen, smeden, disponenten, kusken, kyrkvärden, mjölnaren, maskinisten, verkstadsförmannen, skogsvaktaren, snickaren, maskinsnickaren och grundläggaren av vilka många vittnar om Fågelfors träindustris betydelse för bygden men också om vilka andra näringar och servicefunktioner som funnits i socknen.

Fågelfors kyrkogård präglas idag av de förändringar som gjorts under 1900-talet. Under 1930-talet lades delar av kyrkogården om och gravvårdarna placerades i ordnade rader. Endast en utvidgning är känd och den gjordes i slutet på 1950-talet. På 1970-talet genomgick kyrkogården en förändring flertalet av våra kyrkogårdar har genomgått. Då såddes gravplatser in med gräs och gravplatsomgärdningar togs bort. Arbetena gjordes för att rationalisera vården av kyrkogården. Spåren av tiden före insåningen av gräs kan anas genom de två gravplatser som fortfarande är grusbelagda samt en del bevarade stenramar. Dessa spår utgör en länk till kyrkogårdens utvecklingshistoria.

På Fågelfors kyrkogård finns en tydlig uppdelning mellan köpegravskvarteret på den södra sidan av kyrkan och de allmänna gravarna i linjegravssystemet på den norra sidan bevarad. Avskiljandet mellan köpta och allmänna gravar var viktigt då kyrkogårdskvarteren anlades. Företeelsen berättar om sociala skillnader i samhället och har ett socialhistoriskt värde. Gravvårdar av gjutjärn och smide skall föras in på inventarieförteckningen och vårdas såsom kyrkliga inventarier. Träkorsen skall vårdas på så sätt att de långvarigt kan bevaras på plats. I de fall de är i så dåligt skick att de inte längre kan stå kvar kan kopior av korsen tillverkas. I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller konsthistoriskt värde

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.
- Kyrkan och kyrkogården utgör tillsammans en värdefull kulturmiljö som vittnar om platsens betydelse som kyrkligt centrum i bygden.
- Flera av gravvårdarna har ett person- eller lokalhistoriskt värde som berättar om Fågelfors historia.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskjöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se
4, Stockholm 1999

Mutliga uppgifter kyrkovaktmästare Lars Hansson.